

БРЕСТ-ЛИТОВСЬКІ ПЕРЕГОВОРИ ЯК ЗОВНІШНІЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РКП(б) ЩОДО УКРАЇНИ

Внутрішня ситуація в радянській Росії (грудень 1917 р. – лютий 1918 р.) показує, як багато важило українське питання на Брест-Литовських переговорах, які значно вплинули на політику партії щодо України. Аналізуючи ситуацію в Росії, Ленін підкреслював, що російська армія в той час була не здатна зупинити наступ Німеччини і те що, “селянська більшість нашої партії в даний момент говоритеме, без всякого сумніву, на користь миру без анексій, а не негайної революційної війни”¹.

Поява в Брест-Литовську делегації Центральної Ради послабила позиції радянської делегації. Цілком можливо, що сепаратний мир з Україною врятував центральні держави, на той момент, від внутрішньої революції. З іншого боку, слід підкреслити, що український хліб мав великий інтерес і був спасінням не тільки для центральних держав, але і для російських більшовиків.

У день початку Брест-Литовських переговорів, 22 грудня 1917 р., Центральна Рада звернулася до Центральних держав з нотою і вмотивованою пропозицією прийняти її делегацію як єдино правомочну відстоювати інтереси українського народу й вести саме з нею мирні переговори. 26 грудня Центральні держави відповіли позитивно: “Вони готові привітати участь представників УНР у мирних переговорах у Брест-Литовськ”². У перших числах січня 1918 р. українські посланці прибули до Брест-Литовська й почали активну підготовку до участі у мирній конференції. І з 27-го грудня тимчасово перервані переговори відновилися вже за участю України.

Російська делегація в особі Троцького, єдина серед усіх інших, одразу ж заявила про беззастережне визнання права української делегації на участь у мирних переговорах, не виявляючи ніякого інтересу до українських справ. Метрополії завжди добре відомо все про свою колонію, про її сильні і слабкі сторони. Решта ж делегацій ставила безліч запитань, цікавилась, що і в Україні, що вона може дати для них. На засіданні конференції, 29 грудня голова австро-угорської делегації граф Чернін заявив: “Ми визнаємо українську делегацію самостійною делегацією й правомочним представником Української Народної Республіки. Формальне визнання чотирма державами Української Народної Республіки самостійною державою буде висловлено в мирному договорі”².

Після цього слово надали Троцькому. Він наголосив, що Росія та Україна є братніми республіками, а делегація УНР самостійною. Враховуючи, що в Україні влада обрана вільним волевиявленням народних мас, там нема окупаційних військ, “всюди порядкують вільно обрані ради робітничих, солдатських депутатів і що при виборах до всіх органів самоуправління проводиться принцип загального, рівного, безпосереднього і таємного голосування, то не може бути жодних сумнівів у тому, що процес самовизначення України довершується в тих географічних межах, в тих державних формах, які відповідають справжній волі українського народу”³.

Увага російської делегації була прикута до реакції Німеччини на запропоновані 22 грудня 1917 р. радянським урядом принципи ведення мирних переговорів. Пропонувалося підписати демократичний справедливий мир без анексій, без загарбання чужих територій, без насильницького приєднання чужих народів і територій, без контрибуції. Ретельне вивчення таких умов дало змогу делегаціям Центральних держав покласти їх в основу переговорів, якщо всі без винятку держави, причетні до війни, серед них і Антанта, зобов’язуються без жодних відхилень їх виконувати⁴.

Українське питання швидко “розтануло” від нагрівання глобальними суперечностями між російською та німецькою делегаціями. Російська сторона вважала, що Німеччина ставила очевидну імперіалістичну та анексіоністську мету, прагнула ізолювати російську делегацію. Особливої гостроти набуло питання про “окуповані території” та про шляхи їхнього самоуправління (йшлося про прибалтійські республіки, Україну, Білорусію). Кюльман наводив приклад Польщі, котра завдяки присутності німецьких військ відроджується як держава. Подібне може бути й з іншими територіями, говорив він⁵.

Л.Троцький свої заперечення обґрунтовував так: якщо це не окупація Східної Європи, а визволення Німеччиною, то чому представники нових державних утворень чи тих, котрі мають утворюватися, не присутні в Бресті і з ними не підписують рівноправні мирні договори. Голова російської делегації наголошував, що новоутворені країни і не є суб’єктами, а лише об’єктами у взаєминах Центральних країн з Росією. Перші діють щодо них мирно, але анексіоністськими методами, тоді як Росія домагається справжнього самовизначення усіх без винятку народів Східної Європи.

Заява російського представника і практичні справи РНК в Росії, зокрема в Україні, не відповідали дійсності. Тому голова німецької делегації Гофман дав слушну відповідь: у центрі уваги Росії, УНР та інших учасників переговорів стоїть бажання якнайшвидше досягти встановлення тривалого миру. Але ж російська пропаганда закликає до революції та громадянської війни на своїй території й по всій Європі. То як це відповідає принципам перемир'я? Причому до цього вдається не тільки російська преса, а й вище політичне керівництво – В.Ленін, М.Криленко, Л.Троцький та ін. Як, зокрема, розуміти політику Раднаркому Росії щодо України? Спроби Троцького кваліфікувати ці звинувачення як втручання у внутрішні справи Росії, котра веде інтернаціональну політику, виглядали непереконливо⁶.

Вразливі сторони в політиці Росії вміло використовувалися членами делегації Центральних країн. Гофман і Чернін доречно запитували: якщо народи так сильно хочуть нового об'єднання навколо Росії (за тезою Троцького), то чого вони утворили свої республіки, а саме – колишня єдина російська монархія розвалилася, на її місці утворилися нові країни, й більшовицький уряд тепер змушений діяти проти них насильницькими методами, збройно приєднувати їх до Росії. Отже, позиція і Австро-Угорщини, і Росії була слушною тільки доти, доки це стосувалося іншої сторони, а ніяк не їхнього внутрішнього становища.

Усі заяви представників Росії, Австро-Угорщини, Німеччини на Брест-Литовській конференції про право кожного народу на самовизначення, особливо українського, визнавалися справедливими доти, доки йшлося лише про ті українські землі, які перебували у складі протилежної сторони, але виявлялися дуже слабкими, коли ці принципи стосувалися українського етносу, котрий територіально належав до них.

Ми не погоджуємося з позицією більшовицької Росії, вказувала австро-угорська делегація, що кожна нація має право на самовизначення. Розпад Росії, й утворення України, Фінляндії, Польщі – це національне самовизначення, ми його визнаємо. Але при цьому треба з'ясувати, які території входять до них, а які належать історичним країнам. Перевага віддавалась традиціям і державницьким інтересам пануючих націй, а не долі народів, етнічний склад населення до уваги не брався⁷.

На прохання Троцького 18 січня переговори у Бресті перервалися на 10 днів у зв'язку з його терміновим від'їздом, причину якого він пояснював загальними фразами. Насправді російська делегація припинила переговори після того, як Петроград дійшов висновку, що ситуація для нього складалася невигідно: якщо Росія втратить свій вплив в Східній Європі, то мовляв, усі новоутворені держави перейдуть під вплив Німеччини. Почалися активні дії Червоної армії з тим, щоб не допустити такого розвитку подій. І першою на цьому кривавому шляху стала Україна.

Троцький повернувся до Бреста 28 січня 1918 р. Здавалося, що Росія змінила ситуацію на власну користь: українські землі повним ходом окупувалися її військами. В обозі Троцького було привезено трьох делегатів радянської України – колишніх керівників ВУЦВК – В.Шахрая, Ю.Медведіва, В.Затонського. Троцький розповів про нове становище в Україні, де “революційні трудящі маси – пролетаріат, селянство й солдати”, які раніше скинули в Росії уряд Керенського, так тепер зробили й в Україні з Центральною Радою. Криза там, за його словами настільки глибока, що від Центральної Ради “відсахнулися трудящі маси й пішли за радами”. Отже, мовляв, Центральна Рада не є єдиним виразником УНР і не може представляти її в питанні права націй на самовизначення, підписувати мирні угоди, бо не репрезентує всього українського народу.

Досвідчені дипломати Центральних країн легко, без великих зусиль, з'ясували, хто був носієм істини, а хто – ні, й чітко прямували курсом визнання тих, хто відстоював незалежну Українську державу. Але Троцький продовжував опиратися, домагався, щоб надали слово харківським делегатам. Ю.Медведів зачитав декларацію “Робітничо-селянського уряду України” про те, що він є законним і єдиним представником влади трудящих мас України, більшовики якої беззастережно єднаються з радянською владою Росії, Раднаркомом на чолі з Ленінін⁸. Це остаточно визначило хід дискусії: якщо ви цілком єдині з РНК Росії, то як же вас визнати незалежними? Нехай вас визнає той, з ким ви єдині. Українська радянська делегація сходила з горизонту. Характерно, що представник радянської України Ю.Медведів у ході переговорів швидко прозрівав. Якщо його перші кроки позначені явно більшовицькою поведінкою, вимогами передати йому права української делегації на переговорах, то з часом він занервував і в розмовах із Левицьким висловився проти постійних спроб РНК Росії роз'єднувати українські сили. Росії, міркував він нічого втручатися у внутрішні справи нашої республіки, українські дипломатичні представники самі, без більшовиків, краще розберуться між собою. Його дуже “хвилювало наростання братовбивчої війни на Україні й те, що красногвардійці руйнують села й роблять збитки українському селянству”⁹.

Наприкінці січня 1918 р. уряд Німеччини вирішив українське питання в принципі позитивно: підписати мир з Україною якомога швидше. В ніч з 8 на 9 лютого мирний договір України і Центральних держав було підписано. Наступного дня, дізнавшись про те, Троцький повівся рішуче. Він кваліфікував цей факт як виклик, безсоромний ультиматум Росії й використав це як привід до того, щоб розірвати стосунки з Центральними країнами.

Російське керівництво не погодилося на втрату України, Прибалтики та Білорусії і повідомило про те Троцького. Троцький 18 лютого заявив, що Петроград змусив російську делегацію відмовитися від

запропонованих умов миру, перервати переговори і виїхати до Петрограда. Росія починала збройну підготовку до повернення території колишньої царської монархії.

Українська делегація направила заделегідь складене і погоджене з делегаціями Центральних держав прохання про військову допомогу і 16 лютого направили до Кайзера Німеччини Вільгельма “Відозву до німецького народу у справі допомоги”. Розглянувши її, уряд Німеччини погодився надати Україні військовий та політичний захист від більшовицької окупації, що завершилася. Військову конвенцію УНР з Німеччиною та Австро-Угорщиною було укладено 18 лютого (3 березня) 1918 р., тобто через 9 днів після підписання Брестського мирного договору, є вона правовою основою вступу й перебування німецько-австрійської півмільйонної армії в Україні¹⁰.

Брест-Литовський мирний договір від 9 лютого 1918 р. між Центральними державами та Україною був великим дипломатичним досягненням Центральної Ради на міжнародній арені. Згідно з ним УНР визнавалася суверенною, незалежною державою. Росія зобов’язувалася припинити збройну агресію проти України й підписати з нею мирний договір. В преамбулі договору зазначалося, що учасниці переговорів “хотять сим вчинить перший крок до тривалого і є для всіх сторін почесного світового миру, котрий не тільки має покласти кінець страхіттям війни, але також має вести до привернення дружніх відносин між народами на політичному, правному, господарському і умовному рівнях”¹¹. Мирний договір між Росією та Центральними державами був, як ніколи в історії українсько-російських відносин, на користь УНР. “Росія зобов’язується негайно укласти мир з Українською Народною Республікою й визнати мировий договір між цією державою та чотирма союзними державами. Українську територію негайно очистити від російського війська і російської червоної гвардії. Росія припиняє всяку агітацію чи пропаганду проти уряду та масових установ Української Народної Республіки”¹².

Тримісячна напружена робота у Бресті завершилася успішно. Завдяки Брестському мирові ярма Росії позбавлялися шість народів (українці, естонці, латиші, литовці, фіни, білоруси) на території 780 тис. кв. км з населенням 56 млн. чол. Й хоча в економічному відношенні всі вони, як і Росія, перетворювалися на переважно постачальника сировини до Центральних країн, все ж ці нації набували вищої організації свого політичного життя, розпочиналися процеси державного будівництва й формування національних кадрів управління державою та народним господарством.

¹Ленін В.І – Повне зібрання творів. – Т. 50. – С. 295.

²ЦДАВОУ. – Ф. – 1063. – Оп. 3. – Спр. 10. – Арк. 6.

³Там само. – Арк. 7.

⁴Чубарьян А.О. Брестський мир.1918. – М., 1964. – С. 102.

⁵М.Держалюк. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917 – 22 роках. – К., 1998. – С. 35.

⁶Там само. – С. 36.

⁷Hadtortenelemi Intezet Leveltara (HIL) KUK AOK – 1918. № 835. – 291 – 292. old.

⁸Блинов С.И. Внешняя политика Советской России. – М., 1973. – С. 131.

⁹Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. – К., 1993. – С. 127 – 128.

¹⁰Миронець Н., Пивовар С. Мирний договір у Бресті – міжнародне визнання незалежної Української Народної Республіки. // Розбудова держави. – 1993. – № 7. – С. 34.

¹¹Там само. – С. 36.

¹²Дорошенко Д.І. Історія України 1917 – 1923 рр. – Ужгород, 1932. – Т. 1. – С. 323.